

KLAIPĖDOS KRAĖTO STATUTINIS TEISMAS: ÁKŪRIMO PRIELAIDOS IR TEISINIS STATUSAS

E. doc. p. Juozas Pilyš

Lietuvos teisės akademija, Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 71 45 46

Spaudai pateikta 1999 m. gruodžio 6 d.

S a n t r a u k a

Lietuvos teisininkai vis daugiau dėmesio skiria Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo konstituciniam statusui. Tyrimuose atskleidžiamos konstitucinės justicijos doktrinos formavimosi problemos, Konstitucinio Teismo veiklos tobulinimo perspektyvos. Mokslininkai Konstituciniam Teismui daugiau dėmesio skiria neatsitiktinai. Lietuvos Respublikos Konstitucijos ágyvendinimo aktualijø studijos atskleidžia ne tik konstitucinės justicijos raidà, bet ir bendresnius Lietuvos konstitucinės sistemos dėsnius.

Taèiau negalima nepasakyti, kad tarpukario Lietuvos teisiniam reiðkiniams, o konkreèiau – konstitucinės kontrolės doktrinos brendimui, skiriama nepakankamai dėmesio. Politidkai ir teisiðkai pripapàstant Lietuvos Respublikos tæstinumà, negalima neatsigræpti á praeitá, neávertinti tø reiðkiniø, kurie daré átakà ðiuo metu veikianèio Konstitucinio Teismo koncepcijai.

Vienas ið tokiø reiðkiniø buvo Klaipėdos kraðto statutinis teismas. Ástatymas dėl ðios institucijos ásteigimo buvo paskelbtas 1935 m. kovo 13 dienà. Tiesa, vertinant Statutinio teismo teisiná statusà, neiðvengiamai susiduriama su bendresnio pobūdþio problema, t.y. su Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir Klaipėdos kraðto statuto sàveikos aktualijomis. Galima ávairiai samprotauti dėl Statutinio teismo teisinės prigimties, taèiau visais atvejais turésime pabrėpti, kad pirmà kartà Lietuvos valstybės istorijoje buvo nustatyta galimybė patikrinti, ar teisės aktas yra teisėtas, ar ne.

Statutinis teismas turėjo vertinti, ar Lietuvos Respublikos ir Klaipėdos kraðto institucijø teisės aktai neprieðtaravo Klaipėdos kraðto statutui. Autorius pritaria tarpukario Lietuvos mokslininkø iðvadai, kad Klaipėdos kraðto statutas buvo Lietuvos konstitucinės sistemos sudėtinė dalis. Atsiþvelgiant á tai yra prielaidø teigti, kad teisės aktø vertinimas, ar jie neprieðtarauja Statutui, buvo ir jø konstitucingumo problema. Taigi, nagrinėjant konstitucingumo aktualijas, reikėtų atsiþvelgti á tai, kad jau tarpukario Lietuvoje buvo teisiniø reiðkiniø, kurie artėjo prie tradicinės konstitucinės justicijos sampratos.

Dėl politiniø prieþasèiø Statutinis teismas nepradėjo iš tikrųjų veikti. Taèiau Statutinio teismo ástatymo priėmimas, jame suformuluota Teismo koncepcija bylojo apie tai, kad ir to meto Lietuvoje jau buvo aktualizuojamas teisės aktø konstitucingumo klausimas.

Klaipėdos kraðto tarptautinė padėtis

Statutinio teismo idėjos atsiradimà, jo ákūrimà ir teisiná statusà lėmė Klaipėdos kraðto tarptautinė ir vidaus padėtis. Todėl, nagrinėdami ðios originalios Lietuvos teisės sistemoje institucijos veiklos teisinio reguliavimo bruopus, negalime neatsiþvelgti á Klaipėdos kraðto

teisinæ padëtá, teisinio statuso raidà. Bûtent ôi kaita ir lëmë Statutinio teismo tiek politiná, tiek ir teisiná pobûdá.

Pirmiausia bûtina pabrëpti tai, kad Klaipëdos kraðto teisinio statuso formavimuisi lemtingà átakà padarë Pirmojo pasaulinio karo padariniai. Buvo kuriamas naujas Europos politinis þemëlapis. 1919 m. Versalio taikos konferencijoje buvo sprendþiamas ir Klaipëdos kraðto likimas. Taëiau Versalio taikos konferencijos politinë aplinka buvo nepalanki Lietuvai. Antantës valstybëms didelá poveiká darë Lenkijos, Vokietijos, Prancûzijos interesai ðiame regione. Ir dël ôios priepasties buvo delsiama perduoti Klaipëdos kraðtà Lietuvai. Ðtai Lenkija siekë ásitvirtinti Nemuno þioëiø teritorijoje, t.y. internacionalizuoti Nemunà. Prancûzija, ið esmës remdama Lenkijà, brandino idëjas paversti Klaipëdos kraðtà Prancûzijos protektoratu. Vokietija siekë iðvengti Lenkijos ir Prancûzijos ásigalëjimo ôioje teritorijoje. Jai tuo metu buvo priimtinau, kad Klaipëdos kraðtas bûtų atiduotas Lietuvai.

Versalio taikos konferencijos sprendimu administruoti Klaipëdos kraðtà buvo pavesta Prancûzijai, ir tai truko 1920-1922 metais. Toks sprendimas nesiderino su Lietuvos teisëtais interesais. Lietuvai këlë nerimà tai, kad Antantës valstybiø politiniuose sluoksniuose brendo Klaipëdos kraðto kaip "laisvosios valstybës" koncepcija.

Esant tokioms sudëtingoms tarptautinëms politinëms aplinkybëms ir atsipvelgiant á tai, kad artëjo Ambasadoriø konferencija, Lietuva siekë ávairiais bûdais ir formomis daryti átakà politiniams procesams. Skatinant ir Lietuvos valdþioms, ásikûrë Klaipëdos savanoriø vyriausiasis ôtabas, buvo sudarytas Vyriausiasis Maþosios Lietuvos gelbëjimo komitetas, kurio pagrindinis uþdavinyus buvo iðlaisvinti Klaipëdos kraðtà ið prancûzø okupacijos ir prijungti já prie Lietuvos. 1923 m. sausio mënese ávyko sukilimas. Tø paëiø metø sausio 19 d. Ðilutëje vykusiame Vyriausiojo Maþosios Lietuvos gelbëjimo komiteto skyriø ir draugijø atstovø suvapiavime buvo priimta deklaracija, kurioje paskelbta, kad Klaipëdos kraðtas prijungiamas prie Lietuvos autonomijos teisëmis. Sukilëliai perëmë Klaipëdos kraðto valdymà á savo rankas, buvo ákurta E. Simonaiëio vadovaujama direktorija. Lietuvos Seimas 1923 m. sausio 24 d. patvirtino ankstesnæ, 1921 m. lapkriëio 11 d. rezoliucijà – *de facto* Klaipëdos prijungimà prie Lietuvos [1, p. 48].

Politinë aplinka buvo labai ákaitusi. Lenkija reikalavo atkurti buvusià padëtá, Vokietija telkë karines pajëgas prie Nemuno. Antantës valstybës atsiuntë á Klaipëdos uostà karo laivø su gausiomis águlomis. Lietuvai buvo áteiktos Anglijos ir Prancûzijos protesto notos. Taëiau, atsipvelgdama á susidariusià padëtį, 1923 m. vasario 16 d. Ambasadoriø konferencija nusprendë perduoti Lietuvai Klaipëdos kraðtà autonominio tvarkymosi pagrindais.

Klaipëdos kraðto statuso klausimas turëjo bûti galutinai sprendþiamas derybose, kurios prasidëjo 1923 m. kovo 24 d. Paryþiuje. Taëiau paëioje pradþioje derybos pasuko kryptimi, visiðkai prieðinga Lietuvos interesams. Deryboms patekus á aklavietæ, Klaipëdos byla buvo perduota Tautø Sàjungos Tarybai Þenevoje, o ši sudarë komisijà parengti Klaipëdos kraðto teisinio statuso projektà. Pagaliau 1924 m. geguþës 8 d. Paryþiuje Lietuvos, Didþiosios Britanijos, Prancûzijos, Italijos ir Japonijos atstovai pasiraðë Klaipëdos kraðto konvencijà. 1924 m. liepos 30 d. Lietuvos Seimas ratifikavo Konvencijà, spalio 3 d. ji buvo áregistruota Tautø Sàjungoje, o valstybës signatarës já ratifikavo 1925 m. rugpjûëio 25 dienà.

Klaipėdos krašto konvencijos pagrindiniai bruožai ir ágyvendinimo problemos

Konvencijà sudarė keturios dalys: Konvencija ir trys priedėliai – statutas, uostas ir tranzitas.

Atsipvelgdami á tai, kad nagrinėjant šią temą mums yra ypač svarbūs Lietuvos Respublikos ir Klaipėdos krašto autonomijos institucijø kompetencijos ir tarpusavio santykiø problemos, trumpai apþvelgsime, kaip ðie klausimai buvo reguliuojami Klaipėdos krašto statute.

Pagal Statutà ástatymø leidimo funkcija buvo suteikta Seimeliui. Já rinko Klaipėdos krašto gyventojai pagal Lietuvos rinkimø ástatymà [2] visuotinės, lygios, tiesioginės rinkimø teisės pagrindu ir slaptu balsavimu. Vykdomàjà valdþià sudarė gubernatorius ir direktorija. Gubernatoriø skyrė Lietuvos Respublikos prezidentas. Gubernatorius galėjo vetuoti Seimelio priimtus ástatymus, skirti direktorijos pirmininkà (jis turėjo būti vietos gyventojas). Pirmininkas savo nuopiūra galėjo pasirinkti 2-5 direktorijos narius. Taigi Seimelis vykdomajai valdþiai sudaryti ið esmės jokiø ágaliojimø neturėjo, taèiau galėjo pareikði nepasitikėjimà direktorija. Direktorijai priklausė ástatymø leidimo iniciatyvos teisė, Krašto reikalø administravimas, teisėjø skyrimas ir kiti klausimai. Be to, kaip vykdomosios valdþios padalinys veikė Krašto ūkio taryba. Be jos iðvadø Seimelis negalėjo priimti ástatymø ekonominiais ir finansiniais klausimais. Klaipėdos krašto teismø sistema turėjo būti tvarkoma pagal Seimelio iðleistà ástatymà. Lietuvos Respublikos ástatymas reglamentavo Vyriausiojo Tribunolo jurisdikcijà Klaipėdos krašto teismø atþvilgiu [3].

Trumpai apibendrinant Krašto institucijø ágaliojimus, reikėtų papymėti, kad jiems priklausė Krašto savivaldos ástaigø administravimas, finansø tvarkymas, teismai, ðvietimas, baþnyèia, policija, sveikatos apsauga, socialinis aprūpinimas, vietinės reikðmės vieðieji darbai, vietinis susisiekimas.

Lietuvos Respublikos valdþios institucijoms priklausė santykiai su upsieniu, Krašto apsauga, Valstybės saugumas, paðto, telegrafo administravimas, valstybinės reikðmės susisiekimo, uosto, muitø, akcizø, spaudos, susirinkimø teisinis reguliavimas. Lietuvos ástatymu turėjo būti reguliuojami santykiai, susijæ su pasienio muitiniø, geleþinkelio policijos organizavimu.

Plaèiau nenagrinėjant Klaipėdos krašto autonomijos teisinio reguliavimo aspektø, kartu būtina pabrėpti, kad ágyvendinant Konvencijà ir jos sudėtines dalis, iðkilo daug teisinio reglamentavimo prieðtarungumø.

Viena vertus, teisinio reguliavimo ydingumai buvo ta prielaida, kuri skatino konfliktus. Kita vertus, ðiuos konfliktus skatino ir aðtrino Vokietija, vokieèiø nacionalistinės organizacijos, veikusios Klaipėdos krašte. P. Postautaitė raðė: “Konvencija ir jos priedėliai buvo parengti netobulai. Ypaè neapibrėpta Lietuvos centro ir autonominiø valdþios organø kompetencija plėtojant ekonominæ bei kultūrinæ veiklà dvikalbiame krašte. Konvencijos straipsnius galėjo aiðkinti kaip kas norėjo. Klaipėdos krašto autonomija ið esmės buvo labai artima “laisvosios valstybės” statusui, kaip “valstybė” valstybėje ji savaimė kėlė savarankiðko krašto valstybingumo pradus, sunkino jo suaugimà su Lietuvos ūkiu. Statuto straipsniuose glūdėjo rimtas pavojus visos Lietuvos valstybingumui. Jis sudarė palankià dirvà Vokietijos agentams veikti ne tik nelegaliai, bet ir per legalius autonominius organus. Per krašte likusà administracinà aparatà, teismà, mokyklas, gausias ekonomines, ūkines bei kultūrinés organizacijas Vokietija galėjo vykdyti savo politikà” [4, p. 39, 40].

Panaðiai padėtį apibūdino ir R. Valsonokas. Jis teigė: “Turint galvoje aukðèiau iðdėstytus Konvencijos dėsnius, negalima pasakyti, kad Klaipėdos Konvencija būtų tobulas teisės aktas vidaus ástatimdavystės prasme. To prieðastis yra ta, kad Konvencija toli graþu nėra vienalypės ástatimdavybines valios padarinys, o kaip tik atvirkðèiai, nelygios kovos iðdava ir, kaipo tokia, kelio valiø kompromisas. Todėl ji savaimė kelia aikštën visà eilæ ðiurkðtumø ir trūkumø” [5, p. 199, 200].

Konvencijoje suformuluotø teisės normø priedžtaros, teisinio reguliavimo spragos sudarė prielaidas tiek Klaipėdos krašto seimeliui, tiek ir direktorijai nuolat ignoruoti Lietuvos suverenias teises Klaipėdos krašto atpvilgiu.

Đia prasme iðskirtini keli problemos aspektai. Viena vertus, Statuto normø turinio ávairiomis interpretacijomis buvo siekiama suteikti tokias teisines prasmes, kurios bûtø palankios provokiðkai politikai. Kita vertus, pasitelkus Statuto normø aiðkinimus, atkakliai buvo neigiamos Lietuvos suverenios prerogatyvos tvarkant Krašto reikalus. Lietuvos valdžios bet koks valingesnis veiksmas, ágyvendinant Konvencijà ir Lietuvos Respublikos Konstitucijà Klaipėdos krašte, sukeldavo tikrà politinæ audrà ir nuopmø pasiprieðinimà. Nuolatos bûdavo kreipiamasi á tarptautines institucijas.

Taigi Lietuvos valdžiai reikėjo laviruoti tarp Klaipėdos krašto integravimo á Lietuvos teisinæ ir politinæ erdvæ bûtinumo ir tarp vidiniø bei iðoriniø veiksmø, siekianèiø paneigti Versalio taikos bei Ambasadoriø konferencijø sprendimus.

Tokioje politiniu ir teisiniu požiūriu sudėtingoje situacijoje brendo Statutinio teismo idėja. Kitaip sakant, ieðkant konfliktø sprendimø teisiniø formø, buvo ásitikinama, kad reikia formuluoti specialios institucijos (arbitro) koncepcijà. Beje, to meto mokslininkai jau brandino pasiūlymus dėl ávairaus pobūdžio ginèø sprendimo prielaidø. Đtai R. Valsonokas manė, kad tokio pobūdžio konfliktus galėtø spræsti Konstitucinis Teismas [6, p. 245]. Panaðiai manė ir J. Robinzonas [7, p. 239, 240].

Statutinis teismas ir konstitucingumo garantijos Klaipėdos krašte

Pabrėžiant svarbiausias teisines ir politines priepastis, dėl kuriø buvo ásteigtas Statutinis teismas, reikia iðskirti pagrindinæ priepastà – bûtinumà uþtikrinti Konstitucijos veikimà Klaipėdos krašte, nes tomis sąlygomis nuolat iðkildavo Lietuvos Konstitucijos ir Klaipėdos krašto statuto sąveikos problema. Đtai prof. V. Freytag-Loringhovenas (ir ne tik jis) Vokietijoje skleidė nuomonæ, kad Konstitucija Klaipėdos krašte veikia ribotai, o Statutinio teismo ásteigimas priedžtarauja “tiek Klaipėdos krašto teisei, tiek ir Klaipėdos krašto galiojanèioms tarptautinès teisės normoms”. Đis profesorius taip pat teigė, kad “nuostatai, tvarkantieji teismo sudėtà ir jo veiklà, neatitinka objektyvios teisdarystès dėsniø; be to, reikia bijoti, jos Statutinio teismo ásteigimu siekiami neteisėti politiniai tikslai” [8, p. 348-352].

Lietuvos Konstitucijos ir Klaipėdos krašto statuto sąveikos problemos buvo plaèiai nagrinėtos Lietuvos mokslininkø darbuose. Daromos iðvados rėmėsi lyginamojoje teisėje þinomø reiðkiniø moksline analize, visuotinai pripapintomis valstybiø suverenumo ir autonominiø dariniø statuso sampratomis. M. Romeris teigė: “...teisinė Klaipėdos padėties Lietuvos valstybėje konstrukcija yra aiðki: Klaipėdos kraštas Lietuvos valstybėje sudaro autonominę provincijà; jis yra Lietuvos suverenumu, vadinasi, jis jokio savo originalinio galios šaltinio neturi ir turi tos galios tiek, kiek jam Lietuva yra suteikusi statutu” [9, p. 178]. Labai dèmesingai šià problemà nagrinėdamas R. Valsonokas rašė: “Suvereninė galia, deleguodama Klaipėdos kraštui kompetencijà tvarkyti savo ástatimdavystæ autonominiais pagrindais, konstitutyviai apribavo tà kompetencijà dviem itin svarbiomis sąlygomis, kuriø vykdymas sudaro neatskiriamàjà teisø delegacijos esmės elementà. Pirmoji ið tø sąlygø glūdi autonominės ástatimdavystès prievolėje laikytis bendrose Lietuvos teisės tvarkos ribose, o antroji – jos prievolėje saugoti autonominės galios kompetencijos ribose Statuto sudarytjà viedàjà tvarkà. Pirmos sąlygos vykdymo garantija nesudaro autonominės galios kompetencijos objekto. Bendroji Lietuvos viedosios teisės tvarka ir jos apsauga yra valstybinės galios kompetencijos objektas ir todėl tiktai valstybinė galia yra kompetentinga spræsti, ar viedoji Lietuvos teisės tvarka yra áþeista, ar ne” [10, p. 224].

Lietuvos suverenumà Klaipėdos kraštui jtikinamai pagrindė J. Robinzonas. Bûtina pasiremti jo samprotavimais, kadangi jie árodo Lietuvos konstitucinės jurisdikcijos veikimo pagrástumà Klaipėdos krašto teritorijoje. Komentuodamas Klaipėdos krašto konvencijos 15 str. [11], J. Robinzonas teigė: “Konvencijos 15-tas straipsnis kai kuriø autoriø cituojamas kaip árodymas, kad Lietuva nėra Krašto suverenias, bet vien mandataras, tai yra, kad suve-

renumo teisės yra perleistos Lietuvai tik laikinai. Iš tikrųjų tas straipsnis, kaip ir kiekvienas kitas tarptautinis pasipadėjimas, sudaro Lietuvai suvarpymą dėl Klaipėdos krašto disponavimo, bet jokių būdu ne suverenumo mašinimą. Jo prasmė yra vien ta, kad Lietuva, galėdama daryti, ką tinkama su savo teritorija, galėdama net kai kurių sričių kitų valstybių naudai išsipadėti, perleisti Klaipėdos Kraštui reikia specialaus, kitos susitarianės šalies sutikimo” [12, p. 161].

Nagrinėjant šią problemą, ypač svarbus Klaipėdos krašto statuto 6 straipsnis. Komentuodamas šio straipsnio turinį, J. Robinzonas rašė: “Statuto 6-tu straipsniu, kuris yra visuose projektuose, pradedant pirmuoju, reguliuojamas Klaipėdos vietinių organų laikymasis autonomijai rezervuotose srityse: jie yra surišti Lietuvos Konstitucijos principais tiek, kiek Statute tam nuostatui nenumatyta specialių išimčių” [12, p. 407].

Lietuvos suvereniteto veikimo Klaipėdos krašte problemos buvo ne kartą nagrinėjamos ir Hagos tribunolas [13, p. 234]. Ir šios tarptautinės teisingumo institucijos sprendimai buvo pagrindas Lietuvos mokslininkams teigti, kad interpretuojant Konvencijos ir Statuto turinį, būtina remtis pagrindiniu principu – Klaipėdos kraštas yra integrali Lietuvos Respublikos teritorijos dalis.

Nederėtų pamiršti ir Valstybės tarybos tuo metu formuluotų teisinių pozicijų, kurios vertingos nagrinėjant šią temą. Štai Klaipėdos krašto gubernatorius 1932 m. balandžio 14 d. kreipėsi į Valstybės tarybą ir prašė išaiškinti, ar Klaipėdos krašto seimelio nariams yra privaloma priešais arba iškilmingas pasipadėjimas būti ištikimais Lietuvos Respublikai, saugoti jos ástatymus ir sąpiningai eiti pareigas. Valstybės taryba padarė išvadą, kad Lietuvos Respublikos ástatymai gali nustatyti Seimelio narių priešais. Ši išvada buvo grindžiama tuo, kad “Klaipėdos krašto vietiniai organai vykdo savo galią, prisitaikdami prie Lietuvos Konstitucijos principų (Kl. krašto Statuto § 6)” [14, p. 85, 86].

1934 m. birželio 21 d. Valstybės taryba, atsakydama į Vidaus reikalų ministro klausimą, konstatavo, kad Klaipėdos krašto gyventojų pasė blankų tekstas gali būti išspausdintas tik lietuvių kalba. Tokia išvada Valstybės taryba padarė atsipvelgdama į Lietuvos Konstitucijos normų turinį, į Konstitucijos ir Statuto sąveikos esminius bruožus [14, p. 134, 135].

Statutinio teismo statuso pagrindiniai bruožai

Statutinio teismo ástatymas pradėjo galioti 1935 m. kovo 13 d. [15]. Ástatyme buvo reglamentuojami pagrindiniai Teismo sudarymo tvarkos klausimai, apibrėpta Teismo kompetencija, suformuluotos esminės Teismo proceso taisyklės.

Būtina paminėti svarbų Statutinio teismo statuso bruožą – organizacine prasme Teismas buvo sudėtinė Vyriausiojo Tribunolo dalis. Tokia išvada galima daryti atsipvelgiant į ástatyme átvirtintus apibrėpimus. 1 str. buvo pabrėžiama tai, kad Statutinis teismas yra Vyriausiam Tribunole. Buvo numatyta, kad Teismą sudaro pirmininkas ir keturi teisėjai. Statutinio teismo pirmininku buvo Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas.

Teigdami tai, kad Statutinis teismas buvo Vyriausiojo Tribunolo struktūros dalis, negalime neávertinti Teismo funkcijų teisinio pobūdžio. Šiuo aspektu pvelgiant į Teismo statusą, yra prielaidė tvirtinti, kad Teismo jurisprudencija buvo atskirta nuo Vyriausiojo Tribunolo jurisprudencijos. Teismo sprendimai turėjo būti skelbiami jo vardu, buvo nustatyta specifinė sprendimų teisinė galia bei originali sprendimų vykdymo teisinė forma.

Statutinio teismo teisėjus skyrė Lietuvos Respublikos prezidentas teisingumo ministro teikimu. Jie buvo skiriami septyneriems metams. Visi teisėjai, prieš pradėdami eiti pareigas, turėjo prisiekti viešame Vyriausiojo Tribunolo posėdyje. Parenkant teisėjus, buvo atsipvelgiama į tuos reikalavimus, kurie buvo numatyti bendrosios kompetencijos teismų teisėjams. Be to, turėjo būti atsipvelgiama į kandidatų kvalifikaciją “viešosios teisės srityje”. Statutinio teismo teisėjui buvo draudžiama dirbti kitą darbą valstybės ar savivaldybių institucijose. Dėl teisėjų darbo buvo numatytos kelios išimtys – Statutinio teismo teisėjas taip pat galėjo būti Valstybės tarybos narys, teisėjas kituose teismuose, būti aukštosios mokyklos dėstytojas. Galima manyti, kad šios išimtys ástatyme buvo numatytos neatsitiktinai – 1935 m. spalio 24 d. Statutinio teismo teisėjais buvo paskirti Valstybės tarybos vicepirmininkas B.

Maþulis, Valstybės tarybos narys Z. Starkus, Vyriausiojo Tribunolo narys M. Bruzdeilynas ir Kauno Vytauto Didþiojo universiteto docentas D. Krivickas [16, p. 928]. Statutinio teismo teisėjø galimybė dirbti ir kità darbà, taip pat pirmininko pareigø sugretinimas su Vyriausiojo Tribunolo pirmininko pareigomis leidþia teigti, kad Statutinio teismo veikla buvo programuojama atsiþvelgiant į nagrinėjamø problemø mastà. Teismas galėjo dirbti ir sesijomis, ir nuolat.

Statutinio teismo statuso vertinimà ið esmės lemia ástatyme nustatyta jo kompetencija. Statutinio teismo ástatymo 13 str. numatyta, kokias bylas nagrinėja ši institucija. Tai bylos dėl:

- Respublikos ástatymo priedaravimo Klaipėdos kraðto statutui;
- Klaipėdos kraðto ástatymo priedaravimo Klaipėdos kraðto statutui;
- Respublikos administracijos organo administracinio akto priedaravimo Klaipėdos kraðto statutui;
- Klaipėdos kraðto gubernatoriaus akto priedaravimo Klaipėdos kraðto statutui;
- Klaipėdos kraðto administracijos organo administracinio akto priedaravimo Klaipėdos kraðto statutui;
- Klaipėdos kraðto seimelio neástatyminio akto priedaravimo Klaipėdos kraðto statutui.

Atsiþvelgiant á Statutinio teismo ástatyme suformuluotus Statutinio teismo ágaliojimus, galima daryti kai kuriuos bendresnio pobūdþio apibendrinimus dėl šio Teismo teisinio statuso:

1. Pagal bylose nagrinėjamus ginèø objektus Statutinio teismo ágaliojimus galima bûtø suskirstyti á dvi grupes. Pirmàjà grupę sudarė Lietuvos Respublikos ástatymø ir administracinio teisės aktø teisėtumo tikrinimo (ar atitinka Statutà) klausimai. Antràjà ágaliojimø grupę apibūdina Klaipėdos kraðto institucijø teisės aktø teisėtumo tikrinimas (Seimelio priimti ástatymai ir kiti teisės aktai, Klaipėdos kraðto administracinio institucijø aktai, Klaipėdos kraðto gubernatoriaus teisės aktai). Taigi Statutinis teismas turėjo uþtikrinti, kada Statutà atitiktų ne tik Klaipėdos kraðto institucijø priimti teisės aktai, bet ir Lietuvos teisės aktai.
2. Turint galvoje tai, kokių teisės aktų teisėtumą galėjo nagrinėti Statutinis teismas, savime iškilo Lietuvos Konstitucijos ir Statuto sàveikos problema. Atsakant á šà klausimà, reikėtø atsipvelgti á tuos argumentus, kuriuos pabrėþėme priedø tai, t.y. á Hagos Tribunolo 1932 m. rugpjūtio 11 d. sprendimà, J. Robinzono, R. Valsonoko ir M. Romerio mokslines iðvadas. Taigi galime teigti, kad Klaipėdos kraðto statutas vertintinas kaip Lietuvos teisės sistemos integrali dalis. Tai įrodo ir Statuto teisinė forma [17]. Todėl galima konstatuoti, kad Lietuvos ir Klaipėdos kraðto institucijø teisės aktø vertinimas, ar jie atitinka Statutà, buvo ir teisės aktø konstitucingumo problema. Sprendþiant, ar teisės aktas nepriedarauja Statutui, kartu galėjo bûti uþtikrinamas ir Lietuvos Konstitucijos veikimas Klaipėdos kraðte.
3. Statutinio teismo ágaliojimø problema buvo tiesiogiai susijusi su Teismo sprendimo padariniais. Statutinio teismo ástatymo 29 str. buvo nurodyta: “Statutinis teismas, radæs, kad aktas, nurodytas 13 str. 3, 4, 5 ar 6 p., priedarauja Klaipėdos kraðto Statutui, nusprendþia tà aktà panaikinti”. Remdamiesi šia teisės norma, galime daryti iðvadà, kad Statutinis teismas galėjo panaikinti tik Klaipėdos kraðto gubernatoriaus aktà, Klaipėdos kraðto “administracijos organo” administracinà aktà, taip pat Klaipėdos kraðto seimelio “neástatyminà aktà”. Taigi akivaizdu, kad Statutinis teismas negalėjo panaikinti Lietuvos Respublikos ástatymo ir Klaipėdos kraðto ástatymo. Remiantis kitomis ástatyme suformuluotomis normomis, galima daryti iðvadà, kad šiuos teisės aktus Statutinis teismas galėjo tik pripapinti priedaraujanèiais Klaipėdos kraðto statutui, taèiau panaikinti jø negalėjo.

Statutinio teismo ástatymo 14 str. buvo sakoma: “Ligi Statutinis teismas nėra nusprendæs pripapinti Respublikos ástatymà arba Klaipėdos kraðto ástatymà priedaraujant Klaipėdos kraðto statutui, joks teismas negali netaikyti Respublikos ástatymo arba Klaipėdos kraðto ástatymo, tardamas, kad jis priedaraujàs Klaipėdos kraðto statutui”. Remiantis šia norma, darytina prielaida, kad Statutiniam teismui pripapinus, jog Lietuvos ástatymas ar

Klaipėdos krašto ástatymas priedarauja Statutui, jis nebuvo naikinamas, taèiau teismas jø galèjo netaikyti konkreèiose bylose.

Konstatavus toká teisinio reguliavimo dvilypumà, kartu galima tik daryti prielaidas, kodèl bûtent taip elgèsi Lietuvos ástatymo leidèjas. Viena ið priepasèiø galèjo bûti politinë. Iðvengiant Klaipėdos krašto seimelio priimto ástatymo panaikinimo átvirtinimo, nebuvo kaitinama ir ðiaip ákaitusi Klaipėdos krašto politinë atmosfera. Antroji priepastis galèjo bûti Lietuvos vidaus politinės ir teisinės aktualijos. Ástatyme numaçius galimybæ panaikinti Lietuvos ástatymà, jeigu jis priedaravo Statutui, kartu galèjo iðkilti bûtinybės tikrinti ástatymø konstitucingumà apskritai átvirtinimas Lietuvos teisèje. Tokiø sprendimø Lietuvos valdþia tuo metu nebuvo pasirengusi priimti.

Taip pat yra prielaidų teigti, kad tokiu neryžtingu teisiniu reguliavimu galèjo bûti siekiama “padèti” Lietuvos skiriamam Klaipėdos krašto gubernatoriui. Atsipvelgiant á tai, kad šis pareigūnas galèjo vetuoti Klaipėdos krašto Seimelio priimtà ástatymà, Statutinio teismo sprendimas pripapinti Seimelio ástatymà priedaraujanèiu Statutui galèjo padidinti gubernatoriaus veto teisės autoritetà, suteikti jai papildomø teisiniø argumentø.

M. Romeris, pastebėdamas tokį teisinio reguliavimo nevienareikšmiškumà, rašè: “Jeigu Statutiniam teismui nebuvo pavesta naikinti nestatutingų įstatymų, tai tiktai todèl, kad buvo manoma, kad tatau nėra reikalinga, nes, be abejoj, pats įstatymų leidèjas pasirūpins panaikinti arba pakeisti tokius nestatutingais pripažintus įstatymus ir bûtų negražu, kad jį naikintų Statutinis teismas, nes tatau reikštų lyg ir nepasitikėjimą įstatymų leidèju, jojo apriorinį įtarimą tariamuojū noru išlaikyti nekonstitucingą įstatymų ir tuo paèiu žemintų įstatymų leidèjo prestižà, ko ir norèta išvengti” [18, p. 184]. Kad ir kaip labai vertintumém M. Romerio autoritetà, šiuo atveju vis dèlto reikètų pastebèti jo savotiškà nenuoseklumà. Plaèiau nekommentuosime M. Romerio pozicijos, taèiau pasakysime, kad ji rėmèsi daugiau politiniais, bet ne teisiniais argumentais.

Statutinio teismo ástatyme, be klausimø, kuriuos mes jau nagrinėjome, buvo nustatyti ir kiti Statutinio teismo veiklos teisinio reguliavimo aspektai. Pvz., buvo numatyta, kurie pareigūnai galèjo inicijuoti bylos nagrinėjimą Statutiniame teisme (Direktorijos pirmininkas, gubernatorius, teisingumo ministras); buvo numatyta galimybė sustabdyti teisės akto (iðskyrus ástatymo) galiojimą; suformuluotos pagrindinės bylos nagrinėjimo proceso taisyklės (papildomas taisykles galèjo nustatyti Statutinis teismas); nustatyta Statutinio teismo prerogatyva aiðkinti savo sprendimą.

Iðvados

Iðanalizavus Statutinio teismo statuso bendruosius teisinius bruoþus, galima daryti kai kurias apibendrinanèias iðvadas.

Pirma, Statutinio teismo ásteigimas rodè nuoseklø Lietuvos siekj integruoti Klaipėdos kraštà á Lietuvos politinę ir teisinæ erdvæ, úptikrinti Lietuvos Konstitucijos efektyvø veikimą Klaipėdos krašte. Ðio tikslo buvo siekiama ávairiomis politinėmis ir teisinėmis formomis, tarp jø – nustatant teisės aktø teisétumo tikrinimo procedūras.

Antra, Klaipėdos krašto statutinio teismo teisinis statusas buvo panašus į tuo metu jau plaèiai þinomos konstitucinės kontrolės doktrinos (tuo metu jau veikè Austrijos ir Èekijos konstituciniai teismai). Statutinio teismo ástatyme buvo átvirtinta galimybė pripapinti teisės aktà priedaraujanèiu Klaipėdos krašto statutui, prielaida panaikinti teisės aktà, sustabdyti teisės akto veikimą.

Treèia, atkreiptinas dèmesys á tai, kad teisės aktø teisétumui tikrinti buvo sudaryta speciali valstybės institucija – Statutinis teismas, kuris rodè siekj tokio pobūdþio funkcijà pavesti ne bendrosios kompetencijos teismams, bet atskirai teisminei institucijai. Nors Statutinis teismas ir buvo Vyriausiojo Tribunolo organizacinèje struktūroje, taèiau ið esmės tai buvo atskira institucija su atskira teisės aktø teisétumo tikrinimo jurisprudencija.

LITERATŪRA IR DALINIAI

1. **Steigiamojo** Seimo darbai, 1921 m. lapkričio 11 d. 139 posėdis. Rezoliucijoje buvo rašoma: "Klaipėdos krašto ekonominiai interesai ir pirmiausia jo gyventojų dalies tautiniai siekimai sudaro tiek bendra su Lietuvos Respublika, kad susidėjimas Klaipėdos krašto vienon su Lietuva valstybėn yra neišvengiamas, abiem šalims naudingas ir realus to klausimo išsprendimas...
Tad einant prie sudarymo vienos su Klaipėdos kraštu valstybės, Lietuvos St. Seimas mato reikalo paremti Lietuvos būsimus santykius su Klaipėdos kraštu tokiais pagrindais, kurie iš vienos pusės teiktų visiems Respublikos gyventojams lygią teisę, lengvėnybią ir pareigą, tinkamai apsaugotą bendruosius Respublikos reikalus, o iš kitos – visoj galimoj pilnumoj apsaugotą Klaipėdos krašto gyventojų ypatingus reikalus.
Tie ypatingi Klaipėdos krašto reikalai turėtų būti apdrausti, patiekiant jam, kaip sudėtinei Respublikos daliai, teisės savarankiškai rūpintis vietos ūkiu, administracijos taip pat mokesniais, vietos reikalais darbo ir socialinės apsaugos, teismų, švietimo, kultūros ir tikybos reikalais atskiros autonominio vieneto teisėmis, sutvarkytoj demokratiniiais pagrindais".
2. **Klaipėdos** krašto Seimelio rinkimų ástatymas // Vyriausybės žinios. 1925. Nr. 195-1322.
3. **Vyriausybės** žinios. 1933. Nr. 419-2900. 1924 m. sausio 31 d. ástatymu Vyriausiojo Tribunolo jurisdikcija buvo išplėsta ir Klaipėdos kraštui. Šiuo ástatymu buvo nustatyta, kaip turi būti nagrinėjami skundai dėl Klaipėdos krašto teismų sprendimų. Klaipėdos krašto Vyriausiasis Valstybės gynėjas buvo pavaldus Vyriausiojo Tribunolo Valstybės gynėjui. Visi Klaipėdos krašto prisiekusieji advokatai buvo laikomi prisiekusiaisiais advokatais prie Vyriausiojo Tribunolo (Vyriausybės žinios. 1924. Nr. 51-1078). 1933 m. Teismų santvarkos ástatyme buvo nuosekliau reglamentuoti Vyriausiojo Tribunolo ir Klaipėdos krašto teismų santykių klausimai. Buvo nustatyta, kad ginčus dėl bylų priklausomybės sprendė Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto skyrius.
4. **Postautaitė P.** Klaipėdos Kraštas 1923-1939. – V., 1992.
5. **Valsonokas R.** Klaipėdos problema: fotografuotas leidinys. Leidybos centras "Vaizdas", 1989.
6. **Ibid.** R. Valsonokas rašė: "Nėra reikalo išrodinėti, kad tie Konvencijos ir Statuto trūkumai turi būti pašalinti juo labiau, kad priemonės jiems pašalinti glūdi pačiam Statute. Valstybės Konstitucija, kaip žinoma, sudaro subsidiarinę Klaipėdos krašto konstitucinę teisę. Jeigu Statuto būtų nustatytos dispozityvios normos ginčams tarp valstybės ir krašto organų spręsti, tai atitinkami valstybės Konstitucijos nuostatai konstituciniam ginčams spręsti Klaipėdos krašte neturėtų galios. Bet kadangi Statutas šiuo atpvilgiu jokiu normu nenustato, tai dėsniai, kurie būtų valstybės Konstitucijos nustatyti bendrai visiems konstituciniam ginčams spręsti, savaime turėtų būti taikomi ir ginčams, kylantiems tarp valstybės ir Klaipėdos krašto organų. Kitaip sakant, jeigu atitinkamu valstybės Konstitucijos pakeitimu Lietuvoje būtų ávestas Konstitucinis Teismas, tai šiam teismui būtų pateisinami ir ginčai, kylant tarp valstybės bei Klaipėdos krašto organų. Šiuo atveju kalbantieji ginčai, sudarydami konstitucinę jurisdikcijos objektą, nebegalėtų būti perkelti á Tautų Sąjungos forumą".
7. **Robinsonas J.** Klaipėdos krašto konvencijos komentaras. Pirmas str. tomas. – K., Spaudos fondas, 1934. J. Robinsonas teigė: "Iš tikrųjų nėra nė vieno pamatinio ástatymo, kuris nebūtų interpretuotinas, nes ne visus atsitikimus jame galima numatyti. Kenkia interpretyvinės instancijos nebuvimas. Á Hagos Teismą tegalima apeliuoti tik ypatingai svarbiais atsitikimais, ir tai tik iš Lietuvos partnerių pusės, o kaip tik dažnai gali pasireikšti Lietuvai reikalas gauti Statuto interpretaciją. Tam reikalui turėtų būti sudaryta valstybinė instancija, kuri, nors ir nenumatyta Konvencijoje (priešingai Alando autonomijos ástatymo 35-tam str.), būtų visai statutiška, žinoma, su Konvencijos 17-to straipsniu rezervu".
8. **Freytag-Loringhoven V.** "Lietuvos 1935 m. kovo 13 d. Statutinio teismo ástatymas". Teisė, 1935. Nr. 31.

9. **Romeris M.** Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos. – V., “Mintis”, 1990.
10. **Valsonokas R.** Klaipėdos problema. Fotografuotas leidinys. Leidybos fotocentras “Vaizdas”, 1989.
11. **Konvencijos** 15 straipsnio turinys buvo toks: “Suverenumo teises Klaipėdos Kraštui arba jø vykdymà negalima perduoti be Aukøtøjø Susitarianèiø ðaliø sutikimo”.
12. **Robinzonas J.** Klaipėdos kraøto konvencijos komentaras. Pirmas tomas. – K., Spaudos fondas, 1934.
13. **Ibid.** 1932 m. rugpjùeio 11 d. Hagos Tribunolo sprendime buvo raðoma. “Kada 1924 m. Parybiaus Konvencija perleido Lietuvai visas teises, kurias Versalio sutarties 99 straipsniu ið Vokietijos turėjo ðios keturios Valstybës á Klaipėdos Kraðtà, ir kada Lietuva pasipadėjo suteikti tam Kraðtui autonomijà, nustatytà Klaipėdos kraøto Statuto ribose, Konvencijos Ðalys tikrai nesiekë padalinti suverenumà dviem organizmams, kurie turėjo bûti drauge tam Kraðte. Jos tenorėjo laiduoti perduodamam Kraðtui tam tikrà platø ástatymø leidimo, teismø, administracijos ir finansø decentralizacijos laipsnà, suderintà su Lietuvos Valstybës vieningumu ir esantà jos paèios suverenumo ribose”.
14. **Valstybës** tarybos nuomonës teisës klausimais 1929-1937. – K., 1937.
15. **Vyriausybës** þinios. 1935. Nr. 474-3326.
16. **Klaipėdos** kraøto valdþios þinios. 1935 m. gruodþio 11 d. Nr. 133.
17. **Klaipėdos** kraøto Statuto áþangoje buvo raðoma:
 “Atsipvelgdama á reikalingumà suteikti Klaipėdos Kraðtui autonomijà ir apsaugoti jo gyventojø tradicijas bei kultûrà;
 Atsimindama Lietuvos Steigiamojo Seimo 1921 metø lapkrièio 11 d. vienu balsu priimtà rezoliucijà;
 Prisitaikydama prie Ambasadoriø Konferencijos 1923 metø vasario 16 dienos rezoliucijos, kurià Lietuvos Vyriausybë priëmë 1923 metais kovo 13 dienà;
 Ir sutikusi pagal 1924 metø geguþës 8 d. tarp Britø Imperijos, Prancûzijos, Italijos ir Japonijos ágaliotiniø, ið vienos pusës, ir Lietuvos ágaliotinio, ið antros pusës, Paryþiuje pasiraðytà Konvencijà suteikti Klaipėdos Kraðtui autonominio vieneto statutà, Lietuvos Respublika nustato tokà Statutà:”
18. **Romeris M.** Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos. – V., “Mintis”, 1990.

Statutory Court of Klaipėda Region: Preconditions of Its Establishment and Legal Status

J. Žilys, Acting Assoc. Prof.

Law Academy of Lithuania

SUMMARY

Lithuanian lawyers allot more and more attention to the analysis of the constitutional status of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania. Those examinations reveal the problems of formation of the doctrines of constitutional justice as well as the perspectives of improvement of the activities of the Constitutional Court. And it is not accidental that scientists' attention towards the Constitutional Court increases. While studying urgent problems regarding implementation of the Constitution of the Republic of Lithuania one may reveal not only the development of constitutional justice but also more general laws of the Lithuanian constitutional system.

However, one cannot leave unmentioned that not enough attention is paid to legal phenomena of the Lithuania between two World Wars, and, to be more precise, to development of the doctrine of constitutional review. Politically and legally acknowledging the continuity of the Republic of Lithuania, it is impossible not to look back at the past and not to appreciate those phenomena which influenced the concept of the now functioning Constitutional Court.

One of those phenomena was the Statutory Court of Klaipėda region. The Law on the establishment of that institution was promulgated on 13 March 1935. True, while evaluating the legal status of the Statutory Court, one cannot avoid confronting a more general problem, i.e. the urgent issues of the interaction between the Constitution of the Republic of Lithuania and the Statute of Klaipėda region. In this context one may consider differently the legal origin of the Statutory Court, however, in all cases one has to underline that for the first time in the history of Lithuania a possibility was created to examine the lawfulness of a legal act.

The Statutory Court had to determine if legal acts of the Republic of Lithuania and those of the institutions of Klaipėda region were in conformity with the Statute of Klaipėda region. The author assents to the conclusion made by Lithuanian scientists between two World Wars that the Statute of Klaipėda region was a constituent part of the Lithuanian constitutional system. With regard to this there are preconditions to assert that the assessment of legal acts concerning their compliance with the Statute was the constitutional problem of these acts as well. Thus, when examining the urgent problems of constitutionality, one has to take into account that already in the Lithuania between two World Wars there were legal phenomena which were approaching the conception of traditional constitutional justice.

Due to political reasons the Statutory Court did not really start functioning. However, passing of the Law on the Statutory Court and the conception of the Court formulated therein meant that in Lithuania of that time the question of constitutionality of legal acts was already urgent.

